

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/375237911>

'Bilgelik Olarak Dijital İşletmecilik' Comte'un 'Religion of Humanity'sinden Sonra Sosyal Bilimler İçin Yeni Bir Felsefi Açılım Sunabilir mi?

Article · November 2023

CITATIONS

0

READS

22,294

1 author:

Recai Coskun

İzmir Bakırçay University

113 PUBLICATIONS 3,112 CITATIONS

SEE PROFILE

Coşkun, R. (2023). Can Digital Business Administration as Wisdom Provide a New Philosophical Breakthrough for the Social Sciences after Comte's 'Religion of Humanity'?. *Social Sciences Research Journal*, 12 (15), 1954-1965.

Can Digital Business Administration as Wisdom Provide a New Philosophical Breakthrough for the Social Sciences after Comte's 'Religion of Humanity'?

Prof. Dr. Recai COŞKUN
İzmir Bakırçay University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
recai.coskun@bakircay.edu.tr
0000-0002-5200-6098

Abstract

This study aims to question whether the new possibilities offered by digital business wisdom in today's hyper-globalistic world where competition is intensifying can be an alternative to Comte's 'religion of humanity', and to reveal the philosophical and historical foundations of digital business wisdom. The study interrogates the emic and ethical connections of digital wisdom with Marxism, Cartesianism, empiricism, positivism, critical theory, and postmodernism. At this point, the fundamental concepts such as falsificationism, scientific depth, harmony of colors, organic chaos, the light of business, and the dark side of personality in ancient, classical, and modern philosophy are referred to and their origins are explored. Based on the views of Mevlâna, Marx, Hegel, Schopenhauer, Voltaire and Comte, it has been shown that the wisdom of digital business can provide a broad harmonic extension offered by the blue depths of the oceans for the future, and the hypothesis that "business is actually life itself" has been accepted. Thus, once again, reference was made to the actual and moral decay and rottenness of the phenomenon so called social science in the country.

Keywords: Digital Wisdom, Divina Commedia, Business, Digital Business Wisdom

'Bilgelik Olarak Dijital İşletmecilik' Comte'un 'Religion of Humanity'sinden Sonra Sosyal Bilimler İçin Yeni Bir Felsefi Açılım Sunabilir mi?

... Böylelikle, işletmecilik teknolojik gelişmelerin özellikle dijitalleşmenin yoğun etkisini hissederken ansızın rolünü değiştirip teknolojiyi kontrol edip yöneten bir bilgelige bürünecektir.
(Acar ve Bekaroğlu Özatar, 2022, s. V)

Evet, aldandım ve bilerek yanılttım. Peki hata mı ettim?
İşletme bilgeliliğinin sunacağı olağanüstü gelecek gözlerimi öylesine kamaştırdı ki saçmalama hakkımı doyasıya kullanayım istedim, zira saçmalamada bilgeliliğin tözü vardır. Bütün bilgelikler ilkin saçmalık damgası yeme kaderini paylaşır.
(İacer, 2016, s.1)

'Sürdüremelisin oralarda kaybettiğin arayışların lütfekârlığını'
(Rig Vedas, 71-4)

Öz

Bu çalışma rekabetin yoğunlaştığı günümüzün hiper küreselleşmeci dünyasında Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin sunduğu yeni olanaklar ile Comte'un 'insanlık dini' tasarısına bir seçenek olup olamayacağını sorgulamak ve Dijital İşletme Bilgeliğinin felsefi ve tarihsel temellerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada dijital bilgeliğin başta Marksizm olmak üzere Kartezyenist, empirisist, pozitivist, eleştirel kuramcı, yapısalcı ve postmodernist epitemlerle kurduğu emik ve etik bağlantılar sorgulanmaktadır. Bu noktada bilgeliğin dayandığı yanlışlamacılık, bilimsel derinlik, renklerin harmonisi, organik kaos, işletmeciliğin ışığı ve kişiliğin karanlık yüzü gibi temel kavramların antik, klasik ve modern felsefedeki karşılıklarına göndermede bulunulmakta ve kökenlerine inilmektedir. Başta Mevlana'nın, Marks'ın, Hegel'in, Schopenhauer'un, Voltaire'in ve Comte'un görüşlerinden hareketle Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin gelecek için okyanusların mavi derinliklerinin sunduğu geniş harmonik açılımlar sağlayabileceği görülmüş ve 'işletmecilik aslında hayatın ta kendisidir' hipotezi kabul edilmiştir. Böylece ülkede sözde sosyal bilim denilen olgunun fiili ve ahlaki çürümesine ve kokuşmasına bir kere daha göndermede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dijital Bilgelik, Divina Commedia, İşletmecilik, Dijital İşletme Bilgeliği

Giriş

Felsefe ve sosyal bilimler büyük bir bunalım içindedirler ve çıkış aramaktadırlar. Yazık ki Sosyoloji ile başlayan bu çıkış arayışı Siyaset Bilimi ile İktisat gibi köklü bilim gelenekleri olan disiplinlerin alana yeterli desteği ver(e)memesi yüzünden tıkanmış, ancak son zamanlarda ortaya atılan Dijital İşletmecilik Bilgeliği¹ önerisi ile yeni bir umut ışığı belirmiş gibi gözükmektedir. Şöyle ki:

'Dijitalleşmenin eşsiz rüzgârıyla ilerleyen işletmecilik, yeni melodi ve renk harmonisiyle değişimin boyutlarını dünyaya göstermektedir. Esasında işletmecilik, köklerinden gelen değişim refleksine sahiptir ve geçmişten günümüze evrilen teori ve paradigmaların ışığında dinamik kalmayı başarmış ve geleceği öngörerek yaratıcılık ve tasarımı bütünleştirmiştir (Acar ve Bekaroğlu Özatar, 2022: V).

Yazarlara bu konuda hak vermemek olanaksızdır. Zaten Sokal (1996) Rathke (2012) ve John Bohannon (2013) gibi araştırmacılar bu konuda hem ilham hem de umut verici çalışmalarıyla her bilimsel alanda yeni açılımlara gerek olduğunu vurgulamışlardır. Bu çalışmalar bilimlerin gelinen noktada nasıl yozlaştığının da örneklerini sunan zekice girişimlerdir. Bu çalışma da benzeri kaygı ve umutları taşımaktadır. Bunların yanında ülkede bilimsel etkinliğin doğası, küreselleşmenin yarattığı baskılardan işletmeciliğin çıkarımladığı fırsatlar ve elbette klasik felsefeden mekânsız kopuşlar yoluyla dijital işletmecilik bilgeliğine geçişin köşe taşlarına kısaca bakmayı zorunlu kılmaktadır.

Nice zamandır işletmecilik alanında 'metafor yahut alegori' adı verilen ancak aslında insan muhayyilesinin sonsuz ve sınırsız katmanları arasından süzülüreren illüzyon, sanrı, yanılsama, rüyet benzeri tarif, tasvir, teşbihlere ve hatta tasavvur ve tahayyüllere ilişkin malzemeler topluyoruz. Bu aralar elimize bu bakımdan oldukça verimli bir kitap geçti ve önsözünü okurken Siddhartha Gautama Buddha benzeri bir ayıkma ve aydınlanma yaşadık; adeta 'Tathagata' olduk, evrende bir enerji patlaması, bir melodi harmonisi, bir şenlik... Artık evren bildiğiniz dijitalleşmiş! Dijitalleşme aydınlanma ve bilimsel bilginin uçsuz bucaksız derinliklerinde interstellar olmak demek. Nerede o durağan ve saat gibi işleyen evren ve Notre Dame Katedrali önünde Foucault'nun Sarkacına (keşke bu sarkacı Takiyüddin-i Evvel Yerebatan Sarnıcında kursaydı, İstanbul'a yakışmaz mıydı?) muntazam çizgilerle saat gibi tıkır tıkır döndüğünü belli eden Newtonvari evren? Küreselleşip üstüne üstlük dijitalleşiveren günümüz muhteşem işletmecilik dünyasına bakınca her şey nasıl da değişiveriyor, varlıkla yokluk iç içe geçiyor tıpkı banknot ile coin, buz ile buhar, köz ile alaz gibi. Artık o Newton'un evreni bize ninemizin duman kokusu sinmiş el örmesi oyalı yaşmağı kadar uzak. Bizim için artık Einstein'ın harikulade MC karesi, plazmik evren yahut yıldız yutan karadelikler bile sıradanlaştı, atom-altı parçacıkları kendilerine göçecek yer arıyor da dijital aydınlanmanın yaydığı ışığa yakalanıyorlar donup kalarak. Şimdilerde varsa yoksa yokluğu bile varlığa işaret eden dijital evren.

Dijital dönemde Türkiye'de onlarca YBS (Yönetim Bilişim Sistemleri) bölümü kuruldu ve bunların çoğu küresel dil olan İngilizce ile eğitim verirken ilk evrede yeterli sayıda uzman bulamadıkları için Bilgisayar, Endüstri

¹ Bilgelik sanıldığı kadar kolayca erişilebilecek bir makam değildir. Bunu Goethe'nin Batı Doğu Divanı'ndaki şu dizeleri çok veciz biçimde özetliyor: 'Yeryüzünde tek çare vardır/Ancak son derece zordur/Deliler bilge olmalıdır/Gelin görün ki olamayacaklar'. Yine Goethe'nin (2021) şu dizelerini bu çalışmayı okuyan herkesin hatırında tutmasında yarar vardır: 'Başkalarını onurlandırdığımızda/Kendimizi soysuzlaştırmak zorundayız'.

Mühendisliği, Üretim Yönetimi ve BÖTE’den (Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi) devşirilmiş öğretim üyeleriyle yoluna devam ettiler. Ancak dijital işletmeciliğin sunduğu renk ve melodik harmoni bu bölümlerin büyük veri, Endüstri 5.0, dijital karar sistemleri, IT ve AI gibi yepyeni ufuklara davet eden çalışmalarını sürdürmelerinde ısrar etti. Tam da böylesi bir ortamda Acar ve Bekaroğlu Özatar² (2022) ‘Dijital Çağ ve Yeni Nesil İşletmecilik’ adlı derleme kitabın editörlüğünü yaparak dijitalleşme olgusunu işletmecilik bağlamında farklı boyutlarıyla devasa bir masaya yatırdılar. Şunu söylemek gerekir ki bu konuda artık her yıl kongreler düzenleniyor, makaleler yazılıyor, projeler yürütülüyor, doçentlik ve teşvik sistemine uygun ve Türkiye merkezli uluslararası yayınevlerine toplama kitaplar yayımlanıyor. Bu kitaplarda yazılan her bölüm için yazarlardan ücret talep edilmesi modern akademik kapitalizmin onuruna dokunmaz zira Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin de buna olur verdiğini görebiliyoruz. Belli ki ülkemiz bu konularda oldukça büyük bir açılımın eşliğindedir. Eminim bu alanda benzeri kitaplar yazılmaya devam edilecektir, meğerki teşvik sistemi ve doçentlik puanlama sistemi değişsin. Biz bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olduğu için sözü edilen kitaba özel referansta bulunma gereği duyduk. Kitap gayet kapsamlı olduğu için içeriğinden ayrıntılı olarak bahsetmek olanaklı değildir, bu çalışmanın hacmini de haddini de aşar zaten. Ancak editörlerin yazdığı ‘ön söz’ bu alandaki potansiyeli göstermesi ve genç akademisyenlerin Türk sosyal bilimlerini evrensel düzeye taşıması açısından çok kıymetlidir ve bütün olarak burada alıntılanmayı hak ediyor:

“Günümüzde teknolojinin liderlik ettiği çevresel dinamiklerin işletmecilik üzerindeki etkileri, yenilikleri de beraberinde getirmektedir. İşletmecilik, değişimin en yoğun hissedildiği dijital çağda yeni bakış açılarıyla farklılaşmaktadır. Dijitalleşmenin eşsiz rüzgârıyla ilerleyen işletmecilik, yeni melodi ve renk harmonisiyle değişimin boyutlarını dünyaya göstermektedir³. Esasında işletmecilik, köklerinden gelen değişim refleksine sahiptir ve geçmişten günümüze evrilen teori⁴ ve paradigmaların⁵ ışığında dinamik kalmayı başarmış ve geleceği öngörerek yaratıcılık ve tasarımı bütünleştirmiştir⁶.

İşletmecilik, aynı zamanda metaforik anlatımla organik bir kaos⁷ ve karmaşıklığı da yansıtmaktadır. Karmaşıklık içerisinde kendini bulmaya çalışırken çevresinden gelen ışıkla⁸ aydınlanacaktır. Aydınlandıkça kendi karanlığından çıkarak gelişecek ve belli bir zaman sonra çevresine ışık saçarak⁹ değişimin merkezi hâline gelecektir. Böylelikle, işletmecilik teknolojik gelişmelerin özellikle dijitalleşmenin yoğun etkisini hissederken ansızın rolünü değiştirip teknolojiyi kontrol edip yöneten bir bilgiğe¹⁰ bürünecektir.

İşletmecilik, bir anlayıştır¹¹ çoğu zaman, zamanın yansımasıdır, bugünün çoktan dünde kaldığının habercisidir¹², yanlışlanabilirliktir¹³, bakış açıdır ve aslında yaşamın tamamen kendisidir¹⁴. Dijitalleşmenin etkileriyle işletmecilik, keşfedilecek bir okyanustur¹⁵; esasında ve derinlere gidildikçe ortaya çıkan bilimsel bilginin¹⁶ varlığı araştırmalara ışık tutacak ve yön verecektir. Tüm bu bilgiler ışığında ortaya çıkan bilimsel merak, bu kitabın serüveninin başlangıcı olmuştur¹⁷. Bilimsel serüvenimiz boyunca değerli katkıları ve emekleri için kıymetli

² Yazarlara bize böyle bir makaleyi yazma ilhanı verdikleri için hudutsuz müteşekkirimiz.

³ Bu ifadede hem metafor hem de alegorinin birlikte kullanıldığına, mecazların hakikatin en müşahhas biçimleri olarak sunulduğuna dikkat buyurunuz lütfen.

⁴ Gerçi Kuhn (1972) teorilerin evrilemeyeceğini, takipçileri kalmadığında yahut bilimsel devrim sonucunda daha güçlü teoriler ortaya çıktığında bir müddet daha yaşayıp ardından öleceklerini iddia eder ama ben de Acar ve Bekaroğlu Özatar gibi teorilerin evrilmesinden yanayım. Evrim kaizen, devrim ise reengineering mantığını yansıtır. Dijital işletmecilik bilgeliği ise evrimin içinde devrimi barındırdığı, devrimlerin ise içinde ne olduğunun pek belli olmadığı görüşüne daha yakındır. Bu yaklaşım devrimi olumsuzlamaz ama ona hangi mesafeden bakılması gerektiği konusunda fikir verir.

⁵ Yazarların teori ile paradigmayı ayrıştırmaları gayet haklıdır. Birçok makalede bu durum ihmal edilir.

⁶ Yazarlar burada ‘geleceği öngörmek’ derken zannımca Leibniz’in öğretilerine benzer ve Hegelci bir mantıkla teleolojik zorunluluk olarak dijital işletmecilik önerisinde bulunmaktadırlar. Hegel’e göre de tasarımsız yaratıcı hiçliktir. Bu ikisi ise birlikte olduklarında dijital ışıltı gerçekleşebilir.

⁷ Burada kaosun mülhem organikliği California’da kanat çırpın kelebeğin metaforik değil bilhassa gerçek olduğuna delalet etmektedir. İnorganik ve unorganik kaoslar dijital işletmecilik bilgeliğince hoş görülmemektedir.

⁸ Dijital işletmeciliğin reaktif evresidir bu.

⁹ Dijital işletmeciliğin proaktif evresidir bu.

¹⁰ Bu bilgeliği AI yahut Chat GPT (Generative Pre-Trained Transformer) basitliğine indirgememek gerekir. Burada daha gizcil, b bâtinî,, deruni ve ezoterik imgelemelerin farkında olmak gerekir. Yazarlar haklı olarak bu alanın sınırlarını aşıkâr etmekten imtina ediyorlar.

¹¹ Burada kastedilenin paradigmadır, zannımca yazarlar modest olduklarından anlayış demeyi benimsemişlerdir.

¹² Hem ‘zamanın yansımasıdır’ hem de ‘bugünün dünde kaldığının habercisidir’ demekte bir çelişki olduğu düşünülmesin. Burada Mevlâna öğretisinden mülhem olarak semazenlerin lüks otellerin açılışlarında semah dönmelerinde bir sakınca görülmediğine göndermede bulunmaktadır. Bu hoşgörüdür, müsamahadır.

¹³ Burada Mevlâna öğretisi ile Popper epistemolojisi muhteşem biçimde harmanlanmaktadır.

¹⁴ ‘İşletmecilik aslında yaşamın kendisidir’ önermesi doğrudan bu olgudan bihaber olan ve dillerinde ‘rekabet’ kavramı bulunmayan Aborijinleri ve benzeri yaşam formunu benimseyen Amazon Ormanları yahut Nevada Çölü kabilelerini hedef almaktadır. Sosyalizm için de bazı göndermeler barındırdığını Edeka (2023) belirtmiştir.

¹⁵ Stratejik Yönetimciler için ‘blue ocean strategy’ üzerinden ezoterik bir gönderme.

¹⁶ Burada yazarların özellikle Pazarlama ve Örgütsel Davranış alanında görülen öçek çalışmalarından ve onların sığılığında şikayetçi olduğu anlaşılmalıdır. Bu konu bir başka çalışmada ayrıntılı biçimde sorgulanacaktır.

¹⁷ ‘Bilim merak ile başlar ezizim’ diyen Konfüçyüs’e zekice bir gönderme.

yazarlarımıza, desteklerini her zaman yanımızda hissettiğimiz ailelerimize ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz” (Acar ve Bekaroğlu Özatar, 2022, s. V).

İşte Mevlâna ile Popper’ı, Kuhn ile Descartes’i ve dahi Konfüçyüs’ü aynı potada eriten bir yaklaşım olarak Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin Comte’tan bu yana en geniş açılımı sağlama ve ‘sosyal bilimleri açın’ diye yakınan Gulbenkian Komisyonunun beklentilerini aşma potansiyeline sahip olduğu iddiasının postulatları, sayıltıları, öncülleri ve önermeleri bu ön sözde açıkça ortaya konmuştur. Bu nedenle bu konuda yeni tartışmaların yapılması gerektiğini iddia ediyoruz.

Comte’un ‘Religion de l’Humanité’ yahut ‘église positiviste’inden Dijital İşletmecilik Bilgeliğine: Yeni Bir Çağ ve Yeni Felsefi Arayışlar

İşletmeciliğin dijitalleşen küresel dünyada sunduğu evrensel ve bilgelik kokan olanakların parıltısı bize Comte’un ‘Religion de l’Humanité yahut église positiviste’ yani ‘İnsanlığın Dini önerisini’ hatırlattı. Comte gerçi burada kendisiyle çelişmektedir ve ‘üç hal’ ilkesine regresive olarak rücu etmektedir. Bir yandan dini bilgiyi küçümseyip ardından din önerisinde bulunması ironiktir. Dahası felsefi bilgiyi dini bilgiye zerk etmesi de totolojiktir. Önerdiği dinin seküler olması ve pozitif olması zevahiri bile kurtarmaya yetmez, değil ki esası kurtarsın. Oysa biz bu çalışmada Nübüvvet Kapısının yaklaşık 14 asır evvel ebediyen kapandığına inanıyoruz. Ancak bu durum yeni öğretilerin ve bilgeliklerin gelmeyeceği anlamına gelmez. Günümüzde nasıl örneğin Chandra Mohan Jain, 1960’lardan itibaren Acharya Rajneesh, 1970’lerde ve 1980’lerde Bhagwan Shree Rajneesh ve 1989’dan sonra Osho olarak bilinip bir döngü içerisinde Hindistanlılara ve dünyalılara ve dünyalıların mistik ve spiritüel esintiler sunuyorsa, nasıl ki Mevlana Şems’ten aldığı nuru Konya’dan dünyaya ulaştırıp evrene fevkalade bir bilgelik ışığı saçıyor ve imarethaneleri Bolvadin’den, Afyon’dan İstanbul’a ve hatta bütün Balkanlara can suyu taşıyorsa buna benzer biçimde yeni ‘doksy’ler de meğer ki ortodoks yahut hetrodoks olsunlar ve hatta paradoks barındırsınlar, her zaman insanlığın kapısını çalacak ve ona yeni renk harmonileri müjdeleyeceklerdir. Üstteki ‘ön söz’ bu görüşümüzü pekiştiren önemli ve anlamlı kanıtlar sunmaktadır. Ancak kanıtın fiziksel olduğu, metafiziksel kanıtların insan aklı dışında bir karşılık bulmayacağını söyleyen Viyana Çevresinin kurucularından Rudolf Carnap’a ve O’nun görüşlerini 1933’te Almanya’dan kaçıp Türkiye’ye geldikten sonra İstanbul Üniversitesine taşıyan Hans Reichenbach’a (1989) itiraz ettiğimiz notunu burada düşmeliyiz. Bu metafiziği küçümseyen kibirli tavrın Dijital Bilgelikçe sosyal ve beşerî alanlardan tamamıyla kovulacağını iddia ediyoruz.

Bu zemine bağlı olarak üsteki ön sözün önerdiği Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin bir öğretiye dönüşebilme potansiyeli taşıyıp taşımadığı bu araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Sorgu ve sorgulamalar bu çerçevede yapılacaktır.

Yöntem

Feyerabend haklı olarak yönetime karşıdır (1976) tıpkı Mefisto’nun Dr. Faust’a karşı olması gibi. Biz burada Feyerabend’in (1985) özgür bir toplumda bilim arayışının tam karşılığını Dijital İşletmecilik Bilgeliği zemininde bulacağını iddia ediyoruz. Foucault’nun bilgi arkeolojisinin de nihai katmanının bilgelik olacağını iddia ediyoruz. Bu konuda güçlü deliller var. Çalışma, Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin Stanford University’nin Comte’un (2021) ‘religion of humanity’inde belirlediği niteliklerden daha fazlasını taşıdığını iddia etmektedir. İnsanları hiçbir ayırım yapmadan dilleri, cinsiyetleri, ırkları, kültürleri üzerinden ayırtılmak değil Dijital İşletmeciliğe bakış açılarına göre yeni bir öğreti ile buluşturmak gerekir. Zira Dijital Bilgelik yalnızca yoğun rekabetin yaşandığı küreselleşen günümüz dünyasının yabancılaşmadan, refah üretmemeye sorunundan ve gelir dağılımı eşitsizliğinden yakınmaz, aynı zamanda ve daha çok glob’un küre-i arz olarak adlandırılmamadan doğan hayal kırıklığına da işaret eder. Böylece global bir gerçekliğin kaçınılmazlığına göndermede bulunarak dijital işletmeciliğin hayatın ta kendisi olduğunun altını da çizmiş olur. Varsayımsal olarak şayet yerküre global olarak acı çekiyorsa evrende ve budunda huzur kalmaz. Dijital İşletmecilik Bilgeliği işte bu noktada insanlığın karanlığını aydınlatan, kaosunu organik kılan son çıkış yoludur. Bu aydınlık yoldan yürümekten başka bir kaderi yoktur insanlığın, bunu en çok da Fransa ve Brezilya’da hala ‘religion of humanity’ peşinden koşan aymazların anlaması gerekir. Dijital İşletmecilik Bilgeliği soruyor: Comte’un pozitivismine Popper’in getirdiği mantıksal pozitivist eleştirilerden, doğrulamanın değil esasen yanlışlamanın bilimsel etkinlik olduğundan haberiniz var mı? Dahası, her tür doğrulamanın belli bir zaman ve mekan ile sınırlı olmasından dolayı gerçek anlamda bir genel-geçerliğin yahut tümevarımın bırakın sosyal ve beşerî bilimlerde doğa bilimlerinde dahi asla mümkün olmayacağından uzun uzun bahseden Popper’ı (1962) bir yana koyalım; Willard Van Orman Quine’in ‘From a Logical Point of View’ (1953) kitabında ve bazı makalelerinde pozitivismeye içerden yönelttiği saldırı ve natüralizmi metafizik düzleminde ele alınan dayanılmaz hafifliğine ilişkin önerileri de mi dikkatinizi çekmedi? Imre Lakatos’un Araştırma Programı, Kuhn’un Koyre’den aşırıldığı konvansiyonizmi, Bilimsel Devrimi, Frankfurt Klanının Eleştirel Teorisi yahut postmodern buharlaşma da mı bir şey söylemedi?

Gerçekte ise Dijital İşletme Bilgeliği bütün bu epistemik savların mezar kazıcısıdır, evrensel melodinin harmonisi eşliğinde, evrenin organik kaotik sentezinin reelleşebilmesi için bütün eski epistemolojiler için mezar kazmaya bir davettir. Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin bu davetine tafefobisi yahut koimetrofobisi olanların katılabilmeleri için elbette Søren Kierkegaard'ın 'Korku ve Titreme', 'Kahkahalar Benden Yana' yahut 'Baştançıkarcının Günlüğü'¹⁸ kitapları arasında tercih yapma hakları vardır. Dijital İşletmecilik Bilgeliği buna asla müdahale etmez ve varoluşçuluğun her türünü, sosyalist, Fransız, münzevi Hristiyanlığın küçük ve son feylesofu Jasper yahut 'varlık ve zaman' üzerinde yazdıklarıyla ardıllarına ve Derrida dahil başta Yapısalcılar ve Post Yapısalcılar olmak üzere cümle felsefe camiasına ve dahi Nakah ve İmhar gibi 'ecole de Ayrakas' feylesoflarına mide spazmları yaşatan; olmadı Hitler'in önünde utanmazca 'Heil Hitler' deyip yumruk yaptığı elini kaldırdığı için Horkheimer'in 'bu adam Akıl Tutulması yaşıyor' (Nigne, 2001) diye damgalayıp Frankfurt Klanından kovduğu Heidegger! Fark etmez, O ve benzerlerinin hepsi dijitalleşen günümüz işletmecilik bilgeliğinin mümbit topraklarına tezbil olundular çoktan (İacer, 2022: 26).

Max Horkheimer daha fazlasını hak etmekle birlikte fabrikatör babası Moses Horkheimer'in gariban Alman ve Arjantili emekçilerin iliğinden emerek tepeleme yığıldığı sermayesinin cüz'i bir kısmını sol cebine koyarak kurdu o muhteşem Batı Marksizm'inin ilkeleriyle bezediği Frankfurt Klanını. Uzun yıllar geçti, Stalin geldi Hitler gitti derken Stalin birbiri üstüne açılan yedi kapıdan sonra girilen odasında kendini tüyleri yolunmuş tavuk sanarak ['sanrıları asla küçümsemeyin!' der Laing (2021)] cinnet geçirerek¹⁹ eskilerin deyimiyle mevt-ül mort oldu. Derken Horkheimer de dönüştü ve İsviçre'nin muhteşem manzaralı bir dağının zirvesine kurduğu Babadağı'ndaki Avcı Mehmet'inkine benzeyen köşkünde aklında Zion tepesi, elinde Hz. Musa ile Yeşu'nun Rabb ile olan 40 günlük halvetlerinden doğan emirleri kuşatan Babil ve Yeruşelaim Talmudları, Tora Şebealpe, Mişna, Gemara derken Davut'un mezmurlarını ve neşideler neşidesini okumayı da ihmal etmeden bu dünyaya kapadı gözlerini (İacer, 2022: 29). Bu türden bir ayamazlık ve hıyanet Erasmus'un, Voltaire'in, Arthur Schopenhauer'in, hatta Nietzsche'nin bile hatırından geçmezdi. Oysa hakkında idam kararı çıkan Voltaire kaçıp da tarla aldığı İsviçre'deki o dağın yamacında kendini maddi çıkarlarını da ihmal etmeden gariban ve fukara çiftçileri örgütleyerek onlara kooperatif kurdurup hayatlarında göremeyecekleri güzellikle müstakil toplu konutlar yaptırmıştı. TOKİ'nin tarihine bakın, bunu açıkça göreceksiniz. O yüzden hakşinaslık adına belirtmeliyiz ki Voltaire nadanlık, sefillik, sefihlik ve müptezellikte Horkheimer'in eline su dökemez. Bunu Dijital İşletmecilik Bilgeliği de büyük bir olgunlukla ve vakarla taktir eder. Dileyenler archive.org'a girip bu iki zelilin hayatlarını anlatan kitaplara bakabilirler (kitaplar dijital olarak kalmalı, çıktılarını almayın, Dijital Bilgeliğin buna cevazı yoktur). Bütün bu tartışmalar ışığında araştırmanın problemini şu iki birbirini tamamlayan soru biçiminde derç etmek mümkündür:

Dijital İşletmecilik Bilgeliği İnsanlık Dininden farklı neler önermektedir? Bu Bilgelik dijitalleşen, küreselleşen ve globalizasyon nedeniyle rekabetin çok yoğunlaştığı günümüz dünyası ve evren için yeni bir öğreti potansiyeline sahip midir?

Buna bağlı olarak çalışma mümkün olan en yüksek katılımcı sayısına ulaşmayı ve maksimum çeşitliliği de sağlamayı amaçlayarak ve dahi ölçüt örnekleme tekniğini kullanarak katılımcıları belirlemiştir. Katılmak istemeyenler ekstrapolasyona tabi tutulup 'two tailed' dağılımın iki ucunda kırılmış ve bir daha Dijital İşletmecilik Bilgeliği alanı içerisine asla ayak basamayacak duruma dönüştürülmüştür. Katılmadıkları için onlara dummy variable olarak '1 yahut 0' değeri atanmış ve bu katılımcılığı kabul olunmayan zevatin cümlesine purposive olarak yalnızca '0' değeri atanmıştır. Alegorik olarak değil ama bihakkın dummyleri ellerine verilip cümlesi zamandan önceki zamana yani eskilerin deyimiyle ervah-ı ezele²⁰ teb'id edilmiştir. Bunun için belirlenen anlamlılık düzeyi belirlenememiştir. Bu nedenden dolayı çalışmanın nitel yöntemle yürütülmesine karar verilmiş ve bu konuda üç uzmandan ve meslektaştan olumlu görüş alınmış ve bu yolla 'trustworthiness' (güvenvericilik) sağlanmıştır. Bu bilgiler ışığında çalışma şu önermeler çevresinde biçimlenecektir:

Proposition 1²¹: Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin önermeleri Comte'un önermelerinden daha sağlıklı, kapsayıcı ve paylaşımcıdır.

¹⁸ Kitaplar Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na basılmaktadır.

¹⁹ Necip Fazıl 'Cinnet Mustatili' (1976, Büyük Doğu) kitabında cinnetin anatomisini çıkarır. Cinnet Marksistler ve Varoluşçular arasında yaygın bir olgudur. Yazarlar özellikle 'Walter Benjamin ve Louis Pierre Althusser'de cinnetin tohumları' konulu bir çalışmayı elzem görmekteler ve üzerinde çalışmaktadırlar.

²⁰ Kavrama ilişkin ayrıntılar için bakınız M. Gürses (2008).

²¹ Literatürde ne zaman proposition ne zaman hipotez kurulması gerektiğini bilmeyen gafilere rastlanmaktadır. Bu konuda ısrarlı ve tutarlı biçimde bilimsel duruşundan hiç taviz vermeyen değerli meslektaşımız Hanoğuz'un bize sitayişle tavsiye ettiği şu muhteşem makaleyi dijital işletmecilik bilgeliğinin tüm katmanlarına yaymak için bir fırsat telakki ediyor ve paylaşıyoruz: Bacharach, S. B. 1989, Organizational Theories: Some Criteria for Evaluation The Academy of Management Review, 14,4, pp. 496-515.

Proposition 2: Comte'nin mekanik kurgusuna karşın Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin önerdiği organik kaos yaklaşımı tözü itibariyle çok daha organiktir ve geleceği biçimlendirme kudretine sahiptir.

Tasımın Değişen Doğası, Diyalektiğin Dönüşümü 'Ben'in Gerilimi Karşısında Dijital İşletme Bilgeliği

Üsteki propozisyonların doğrultusunda Dijital Bilgeliğin ontolojik, epistemolojik, aksiyolojik ve metodolojik yahut etiyolojik bazı özelliklerini ortaya koymak gerekir. Laing'in yalancısıyız. Sanrılar, hezeyanlar ve cümle rüyet benzeri muhayyile oyunları parçalanmış benliğin kendini tanıması ve tamamlaması için girdiği içsel yolculuğun değerli birer evreleridir. Bu yolda singular (tekil) canı çektiğinde particular (tikel) olurken particular doğal olarak general (tümel) olur; tıpkı yinyang gibi, tıpkı tümelin tikeli ve tekili gibi. Ben parçalanınca tümel olur, tekil günler geride kalmıştır ve büyük bir ızdırıp içinde Breuer, Freud, Adler, Jung, Reich, Lacan ve Laing'in kapısını çalmayı arzular. Şimdi ilkin tikel ardından da tekrar tekil olmak için bünyesindeki kudretin kendisini baskılaması sonucunda bu türden arayışlarını fasilasız sürdürür. Bu psikik koşuşturmacadan bitap düşen ben'in durumu Nesimi'nin 'Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam/Cevher-i lâmekân benim kevn ü mekâna sığmazam' dizelerindeki betimlemeyi andırır. Büyük bir ayıkma ile burada sözü edilen cevherin 'substance/töz', olduğunu fark eder ve Anadili Türkçe olup Arapça'yı sonradan öğrenen Farabi'nin kurduğu İslam felsefe dilini daha yakından takip edeceğine dijital ortamda kendine söz verir. Ancak 'lâmekân'ın uygun bir İngilizce karşılığı olmayışı, placeless gibi köksüz bir terimle karşılanması 'ben'de büyük bir hayal kırıklığına, psişe büzülmesine neden olur ve 'kevn ü mekân'ın İngilizce karşılığı ne olabilir' diye derin düşüncelere dalar. Lakin umudunu asla yitirmez. Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin kendisini melodik bir harmoniye ve renk cümbüşüne davet ettiği o günün hatırlar.

Tam o anda 'ben'in her bir parçası dijital bir kristalleşmeye maruz kalarak evrenin bir ucundan diğerine CERN deneyindeki 'tanrı parçacığının' devinimine metaforik yahut alegorik değil, bilfiil benzeyerek ışık hızını yaklaşık bin ışık hızı kadar aşarak ve bütün parçacıklar tam da konusu 'dijitalleşme' olan 19th International Digital Business Congress'in yapıldığı mekânın üzerinde birbirleriyle bir daha hiç ayrılmamak üzere bütünleşerek tümdengelim yapar ve tekil olurlar. İşte kesretin vahdeti tümdengelimsel döngüden tümevarımsal yazgıya bu biçimde ulaşır. Francis Fukuyama'nın tarihin sonu ve son insan kehaneti de neo-liberalizmin Moskova ve Türkiye'den kovulması yoluyla çökmüş olur. Dünya artık Huntington'un 'medeniyetler çatışması', 'Fertile Crescent' terminolojisine daha meyyal durumdadır. Ancak 'ben'in vahdeti bu türden söylemleri de geçersiz kılacaktır. Zira dijital bilgeliğin renk harmonisinde siyah ile beyaz, ak ile kara, black ile white, ebyad ile evsed, mávro ile áspro ve dahi nigro ile album kendilerini diğerlerinden farklı hissetmez ve varlıklarında yok olarak hangi renk olduklarını unuturlar. Neoplatonist öğretilerde bu duruma yokluğun yokluğu (*απουσία απουσίας*) yahut varoluşun yok oluşu (*εξαράνιση της ύπαρξης*) denir (Von Aster, 1986) (ayrıca bkz. Eflatun'un 'Mağaradakilere nasihatler', Sokrates ve baldıran zehrinin tadı' ve 'Kölelerle hemhal olma üzerine' adlı eserleri).

Bu yolda dijital işletmeciliğin tözü diğer işletme türlerinin tözünden bambaşka bir nitelik kazanır, teleolojik bir kudrete bürünür ve ben'i aydınlanmaya; insanlığı ise selamete, refaha ve felaha, salvationa ulaştırır. Bu durumdan Salvation Army'nin de Jehovah's Witnesses şaşkınlıklarının da karşı argümanları negatif diyalektik ile çöker (Adorno bu konuda en yetkili kalem, 1946). Hegel çöken bu diyalektiği yeniden ayağa kaldırmaya çalışırken işini iyi beceremez ve diyalektik amuda kalkmış vaziyette sürdürür hayatını upuzun yıllar boyunca (Ülken, 1976). Üst yapı alt olduğunu, alt yapı ise üst olduğunu sanmakta ve ben yaman yanılığın içerisinde bocalamakta ve yabancılaşmaktadır. Bu esnada burjuvazi sınıfı da onu tepesi üstünde kalsın diye sürekli baskılamakta daha da gömmeğe çalışmaktadır. Diyalektik hazırlıksız yakalanmıştır, ne yapsa boşunadır, bir türlü ayaklarının üstüne duracak vaziyete gelemmez. Hegel ise bu sıralarda diyalektiği amuda kalmış vaziyette bıraktığını çoktan unutmuştur. Zira eşinin her gün işe giderken eline tutuşturduğu uzun alışveriş listesini karşılayabilmek için Üniversitedeki derslerinden artakalan zamanında da (o dönemde Cermenya'da üniversiteler ikinci öğretime izin vermedikleri ve yaz okulu da olmadığı için) kiliselerde para karşılığı vaaz vermekle geçinmek mecburiyetinde kalıyordu (bakınız Schopenhauer, 1996, Üniversiteler). Üst yapı Hegel'in yazgısını bu yolla biçimlendiriyordu.

Hegel'in ardından bir deha gelmiştir dünyaya. Bulunduğu zaman Zola'nın Germinal'ini yazmaya hazırlandığı, çiftçilerin çit bozup fabrika çevrelerindeki Rio Dejenaro'nun favelalarının (a slum or shanty town), Dolapdere'nin gecekondularının ataları olan insanlık dışı konutlarda tıkdıkları; derebeylerinin kızlarını sonradan görme burjuvazi bebelerine kaptırdıkları, Jane Austen'in her şeyden habersiz Pride and Prejudice kitabını yazıp Edirnekapılı Yosma (Uşaklıgil, 1922) gibi bütün mahalleli adına çöpçatanlık yaptığı; dünyanın ticari kapitalizm, sömürgecilik ve sanayi devrimi kaosunu yaşadığı dalgalı dönemlerdi. Bu doğuştan saç ve sakalı olan dahi bebe gençliğine erince dünyanın tuhaflığından bir kaçış yolu olarak sürekli antik Grek düşüncesine doğru zihinsel yolculuklar yapar (Engels, 1841, Correspondences- Marks'ım iki gözüm, babamın fabrikaları ve dahi her şeyimle yanındayım), İbni Sina'nın bile haberdar olmadığı antik metinlere ulaşır (bunlar İbni Sina'dan yaklaşık 450 yıl sonra papaz babasının çamaşırçı kadından peydah ettiği Rotterdamlı Erasmus tarafından gün yüzüne çıkarılmış metinlerdir, bkz. İacer, 2009) ve günün birinde 'Demokritos ve Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark'

adlı tezi yazma gafletine düşer. Bu arada yoğun beyinsel ve bedensel kasılmalara ve masa başında geçen uzun saatlere ve aşırı alkol tüketimine bağlı olarak hemoroit olur, artık nazik organı oturmasına müsaade etmemektedir. Saçı sakalı birbirine karışmış ve illa dünyayı selamete çıkarma yolunda ateist bir Mesihliğe yelken açmakta kararlı genç yılmayıp saatlerce ayakta kalma bahasına tezini yazmayı ve savunmayı başarmıştır. Bu tarihi bir andır, genç Karl Marks diyalektiği tekrar ayaklarının üzerine dikmeyi başarmıştır. Artık sosyal yapılar nerede duracaklarını iyice bellemişlerdir ve alt alta, üst ise üstte kalmaya ve üstte olan alta kalan tarafından belirlenmeye razı olmuştur. Sonuçta gelir dağılımı ideal (dikkat ediniz optimum demiyoruz, ideal diyoruz zira 1948 Manifestosunda belirtildiği gibi ‘Avrupa’da bir hayalet dolaşmaktadır...’ ve ben hayaletlerden çok korkarım) noktaya ulaşmış, sömürü düzeni çökmüş, Das Kapital’in muhteşem ciltleri her komünadaş ölümlünün başucuna kurulmuştur. Siz diyalektiğin o günkü sevincini, sanki amuda kalktığı uzun yıllarda maruz kaldığı yüksek kan basıncı nedeniyle uyuşmuş beyindeki devrimsel dönüşümü, yabancılaşmadan özgürleşmeye geçişin getirdiği öz bilinçsel hafifleme duygusunu, tarihi materyalizmi omuzlarında taşıyor olmanın verdiği coşku dolu sorumluluğu varın hayal edin. Gün artık orak ile çekici kızıl bir zeminde buluşturma günüdür. Pazu kollarındaki kelepçe ve postallı ayaklardaki prangalar tıpkı dijital bilgeliğin melodik harmonisinden ilham alan Teoman’ın (2006) dediği gibi ‘param parça’ olmuştur. Diyalektiğin saltanatı uzun yıllar büyüdü biçimde sürdü, ta ki Frankfurt Klanı Marks öldükten ve Sovyetler kurulduktan sonra Batı’da giderek yalnızlaşan ve kendilerine sığınan bu öksüzü önce bağırarak basıp ardından önüne ‘negatif’ yazıp klandan tekmeleyene dek. Diyalektik sesini bile duyuramayacağı bir hızla sığınacak yer aramış ve bir ayağı Çin’e öteki Küba’ya düşmüştür. O artık iki ayağı iki kıtada, nazik yeri bir başka kıta Afrika’da kendisi ise yalnızca belden yukarısı kaldığı için bitkisel hayatta Moskova’da Lenin mozolesinin yanında mumyalanmışken Sovyetlerde elektrikler sürekli kesildiği için iyice kokusu çıkmış ve önce Gorbaçev ardından da Yeltsin tarafından tarihin çukuruna tenzil ve tedip edilmiştir. Berlin duvarı yıkılmış, kapitalizm tezi karşısında sosyalizmin anti tezlik iddiasında bulunacak mecali kalmamıştır. Sentez ise Türkiye’de bir yayınevi ve bir kimyasal üreten fabrika olmadan öte bir varlık gösterememiştir. Diyalektiğin mirasının tamamı Putin ve oligarklarına kalmıştır.

Diyalektiksel mekanikten kurtulmayı tarihselliğin zorunlu bir sonucu olarak kabul eden ve organik kaosu, işletme bilgeliğinin muhteşem harmonisini öneren Dijital İşletme Bilgeliği insanın dışsal olandan çok içsel olana bakması gerektiğini vurgulayarak Marksist epistemolojiden oldukça uzakta kalmayı yeğler ve şu önermeleri Schopenhauer’den alıntılar: ‘... *Ve elbette insanın esenliği için, varoluşunun tüm biçimi için esas olan açıkça kendi içinde ne bulunduğu yahut olup bittiğidir... İlk, duyularının istemesinin ve düşüncesinin bir sonucu olan, onun hoşnutluğu yada hoşnutsuzluğu doğrudan doğruya burada yer alır; dışarda yer alan her şeyin bu konuda ancak dolaylı bir etkisi vardır*’ (Schopenhauer, 2000:4). Ancak O’nun mutluluktansa mutsuzluğu, iyimserliktense kötümserliği, kraliçe arıdansa cam tavani, safdillilikten hinliği yeğleyen tarafı kendisini Dijital Bilgelik gözünde güneşin önündeki bulut konumuna indirger. Evet güneş oradadır, ışıltılarını alabildiğinde yaymaktadır ve doğadaki her varlık bu ışıltılardan gayet hoşnuttur ama gel gör ki arada sevimsiz, karamsar bir bulut umarsızca durmaktadır. Peki bu bulut niçin buradadır ve insanlığın kara bahtına şimşekler salarak neyi aramaktadır? Schopenhauer acaba insanlığın başına Nietzsche’nin iflah olmaz ironilerini, sivri dilini, Zerdüş özlemine mi ve Hamburg hatta Kopenhag havası kadar kasvetli tahayyüllerini mi bela etmek istemektedir? Peki bilgelik bu noktada bir adım atacak mıdır?

Dijitalleşmenin Töz (Substance) Meselesi ve Tarihin Dönemeçlerinde Dijital Bilgelik

Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin tözünün tıpkı Hegel’in ‘Vorlesungen Über Die Philosophie der Geschichte’ (güzel Türkçemiz buna ‘Tarih Felsefesi’ karşılığını veriyor) eserinde iddia ettiği ‘aklin substance’i diğer varlıklarinkinden farklıdır’ önermesinde olduğu gibi Dijital İşletmecilik Bilgeliğinde de dijital teknolojinin ‘substance’ının da divine bir mahiyeti olduğunu taktir etmek gerekir. Teleolojik kudret şükür ki tarihi lineer yahut döngüsel olma ikileminden kurtarır (İacer ve Nanda, 2009). Zira California üzerinde özgürce uçan bir kelebeğin organik kaosa neden olabilecek kanat çırpışlarındaki şuh özgürlük tarihin de başını döndürür ve insanoğlu tarih öncesi, tarih dönemi ve başı dönmüş tarih dönemlerini birlikte, eş zamanlı olarak ama zamansız ortamda simültane ve spontane biçimde deneyimler. Artık hukukçuların ve suçluların sığındıkları ‘mürürüzaman’ (bknz. TDV İslam Ansiklopedisi, ilgili madde, dijital versiyonu mevcuttur) anlamsızlaşmıştır. Zamansız kalan tarih muzipçe bir eylemle lineerin de döngüsellik de yüzüne bakmaz ve ileri, geri, yüksek, alçak gibi sıfatların ortadan kalkması ile birlikte kişilerin benlik yarılımları da şifa bulur ve bu yolla insanlık neredeyse bütün düalitelerinden, paradokslarından, contradictionlarından ve inconsistencilerinden azade olup tinsel düzeyde ve zamansız düzlemde özgürleşir, ama nasıl bir özgürleşme! Dijital İşletme Bilgeliğinde buna ‘Mutlakmutluözgür-DİJİSBİL evresi’ denir ki buraya her ölümlünün ulaşmasını beklemek müptezel Nirvanayı bile müstehzi tebessümlere gark eder (İacer ve Nanda, 2009).

Zamansız dijital ortamda canı sıkılan ve başıbozuk kalan tarih bütün ‘doksi’leri dışlar. Öyle ki adeta kusarak midesini, kürtaj yapıp rahmini, lavman yapıp bağırsaklarını boşaltıp resurrection deneyimine benzer bir deneyim

yaşar. Hafiflemiştir ve şimdi canı California üzerinde kanat çırpılmaktan sıkılmıştır. Organik kaos sürerken tarih 'Amerikalı Hindistanlıları (ki siz onları American Indians olarak bilirsiniz), Grekleri (ki bu esnada Zeus Akropolis'te -ἀκρόπολις- annesi, kızkardeşi, öz kızı ve teyzesini hareminde gönlünce ağırlamakla meşgulken bir yandan da zihninde öküz kılığına girerek Lübnan kıyılarında dolaşmayı adet edinmiş prenses Avrupa'yı Ege'nin karşı yakasına kaçırma planları vardır ki AB'nin kuruluşunun başlangıcı bu olaydır), Mısır'ı (ki tam bu esnada Firavun sarayında büyümüş Hz. Musa muhteşem şaplağını bir Mısırlıya indirmektedir, Mısırlı ise dünyadan alabileceği nefeslerinin sayılı olduğundan henüz habersiz biçimde Aton dininin getirdiği yeniliklere uyum sağlamaya çalışmaktadır) Persepolis'i (ki orada Kral Darius sarayındaki zaman dininin gelecek kendi adından 'deyyus' diye bir terimin türetilceğini haber vermelerinden dolayı öfkeli ve bir de başına İskender belası çıkmıştır ama henüz Tâk-i Kisrâ'nın yıkılacağı, mumlarının söneceği zamanlara daha bir müddet vardır) ve Ötüken'i (ki orada bir avuç Türk sıkıştıkları dağların arasından dış dünyaya bir yol açmak için kan ter içinde ve azimle bir dağı eritmektedirler ve dünyaya nal salmanın, Konstantiniyye diye bir şehrin surlarına sancak dikmenin hesabındadırlar) (Oğuz, M.Ö. 3000) tek tek ziyaret etmektedir. Bu öyle bir deneyimlemedir ki Bacon, Locke ve Hume aralarındaki görgüculüğün neliğine dair yürüttükleri tartışmaların ne denli anlamsız olduğunu; empirizme şüphe tohumları ekmenin kimin ekmeğine yağ süreceğini fark etmişler ve ardından Hume Lock'un 'tabula rasa'sını bir tekme ile devirip aylak aylak bomboş gözlerle kıpırdamadan günler, aylar ve hatta yıllar geçirmiş ve tuvalete bile gitmeyi reddetmiştir. Yaşantının politığı işte budur ve Dijital İşletmecilik Bilgeliği kimi durumlarda psikolojiyi bilimlerin anası olarak görür (Laing, 2021).

Tarihin bu *divine* akışına Dante Alighieri asla kayıtsız kalmamış ve '*Divina Commedia*'sının '*Inferno: Canto 28*'ini yazdığından haberdar olan Ayetullah Humeyni tıpkı Salman Rüştü'ye yaptığı gibi bu zındığın da başına 10 milyon US dolar ödül koymuş ve Dante'nin mezarı her ulustan yüzlerce mezar soyguncusunun talanına uğramıştı. Tarihin bu deneyimlemeleri Dijital İşletmecilik Bilgeliği tarafından 'büyülü ama sayıltulamaya, uslamaya, negatif diyalektiğe ve minima moralia'ya ve hatta Civitos Dei'ye en müsait mekanizmalar; karmaşık, organik kaotik olduğu kadar *perfect market* kadar *perfect* bir tasımlamanın benzersiz örnekleri olarak ilan edilince, Türkiye'deki bilim adamı pazarlamacılar, davranış bilimciler ve yönetim ve organizasyoncular ölçek geliştirme derdine düşmüşlerdir. Lakin ne zeli cronbach's alfa ne de normal dağılımını bulamayan faktör analizi ne de çok değişkenli diğer analiz teknikleri işleyişlerinden emin olabilmişlerdir. En son Dijital İşletme Bilgeliği gözlem sayısından ve normal dağılımdan ve tesadüfi örnekleme zorunluluğundan bağımsız olarak ve parametrik ve parametrik olmayan istatistiksel testler ayırımını da göz ardı etmek suretiyle akademik etkinlikler yapmanın mümkünü ve imkanı hakkında uluslararası ve ulusal bilgiler komisyonunu Profesör İzmer²² başkanlığında 'Imperfect Market'te toplamışlar ve özellikle Dijital İşletmecilik Bilgeliği ve dahi Karanlık Üçlü²³ ile ilgili araştırmalarda isteyen keyfince ölçek geliştirebileceği karara bağlanmıştır. Bu ölçeklerin ölçüm düzeyleri, gözlem sayıları, açıklanabilir varyansları gibi konulardan bağımsız olarak yürütülebilecekleri haberi kısa sürede yayılınca İktisatçılar da 'least square, probit, tobit, basit ve karmaşık regresyon' için benzeri ayrıcalık talebinde bulunmuşlar ve Profesör Aksakal başkanlığında yeni bir komisyon kurulmuş, İşletme Bilgeliği Akreditasyon Kurumu Dr. Ermeya'dan (2019) rapor istemiş ve çözümlenmelerde SAS, AMOS, SPSS benzeri yazılımlar yerine Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin akredite ettiği ve uzman İacnuk'un başkanlık ettiği kurulun icazetini yeterli bulmuştur. İktisatın son günlerde ekonomiden kopup davranışçı iktisat ve kurumsal iktisat arayışlarına girmesinde bu gelişmenin payı büyüktür. Lakin sosyologlar bu esnada oldukça asosyal davranışlar sergilediklerinden, antropologlar ise Neandertallar'ı aramakla meşgul olduklarından, siyaset bilimciler de 'Tasoların ve Pikaçu'nun Türkiye güvenliğine tehditleri' başta olmak üzere önemli siyasi tartışmalarla boğuştuklarından kendilerinin seslerini bile duyan olmamıştır. Zaten bu kesim en çok betimleyici istatistiklerle ilgilendiğinden ve sosyologlar da Chi Squer kullanmaya meyyal olduklarından olay bir müddet sonra tatlıya bağlanmıştır (İacer, 2022). Bunun üzerine anlaşılması ki tarihin her hareketinin tıpkı Leibniz'in monadlarına, Descartes'in 'düşünüyordum, artık değil (*Cogito ergo istoppe*)' ve Hegel'in (1976) 'tarih ne yaptıysa doğru olduğu için yaptı' metafizikine benzer biçimde bu alanın bütün istatistiksel ve matematiksel ve dahi empirik kısıtlardan arı ve beri olduğuna hükmettiler.

²² Yazarlar Başkan Profesör İzmer ile konuyu daha sonraları enine boyuna tartışma olanağı ve şansına sahip olmuşlardır. İzmer özel bir görüşmede istatistik ve ekonometrik çözümlenmelerde veri kalitesini yükseltme girişimlerinin akademik etiği dünyeviliğin meşum puanlama sistemlerine yeğleyenler tarafından sürekli ve güçlü biçimde akamete uğratıldığını bu nedenle Dijital Bilgeliğin bu konuda radikal adımlar atmasının gayet yerine olduğunu ve 'madem kalite yükselmiyor o halde kalitenin tanımını değiştirelim' önerisinin akademik camianın yüzleşmek zorunda kaldığı bir çok ontolojik, epistemolojik, etiyolojik ve hatta aksiyolojik sorunları bertaraf edebileceğine olan samimi inancını uzun yıllara yayılmış dostluğumuzdan aldığı feyz ile dile getirmiştir.

²³ Narsisim, makyavelizm ve psikopati bileşenlerinde oluşan bu elektik kavram Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin önerdiği organik kaos ile birebir örtüşmektedir. Bu alanda çalışmalar yapan önemli akademisyenlerle yapılan ön görüşmede kendilerinin bir katalog hazırladıklarını; buraya Elektra kompleksini, Genç Werther'in ve Küçük Emrah'ın Acılarını, Sıfır beden kompleksini, Victor Hugo'nun Sefillerini, Dostoyevski'nin Federoviç'ini, Gogol'un Paltosu ile Burnunu, Luis Althusser'in ruhsal bunalımlarını, Foucault'nun psikiş gerilimlerini ve daha nicesini mediating ve moderating kimileyin de bağımlı yahut bağımsız değişken olarak ekleyeceklerini bunun için AB fonlarına başvurduklarını ve olumlu sinyaller aldıklarını, özellikle Macron ile Scholz'un konuya yakın ilgi gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Ben'siz Olmaz' Kapitalizmin baskısı altında 'ben'in başkaldırısına 'Bilgelğin' bakışı

Bu arada özgürlük arayışındaki 'parçalanmış, örselenmiş ve büyük oranda yarılmış ben' Laing üzerinden Freud eleştirilerine fasılasız devam etmektedir. Neticede Freud büyük yanılgıdadır, hayat 'ben' değildir. Bir de "hem alt hem orta hem de üst ve kenar 'ben'i alçaklıkta fersah fersah geride bırakan 'onlar' vardır ki işte o 'onlar' zavallı 'ben'i mahvedenlerdir. O yüzden anormal ile normal aslında 'onların' gariban ama hınzır 'bene' verdiği birer addan başka bir şey değildir. O halde bu uzun oluş ve keşfediş yolculuğunda anormal ile normal bir cüz'i tamın mütemmimleri ve doğal olarak geçişkendirler ve sürekli yer değiştirmeleri anormal gibi gözükse de esasen pekâlâ normaldir. Zaten 'onlar' yoksa anormal de yoktur ki... Zira yaşantının politikası politik ise politik bir yaşantının anormali de normaldir. Şu hâlde anormal aslında en hakiki normaldir. Hem kapitalist üretim biçiminin dayattığı otoriteler ve kurumlar parçaladıkları 'ben'leri kendi akreditasyon süreçlerine göre anormal olarak adlandırıyor, bunda işletmeciliğin ışıldattığı yolun sonunda ulaşılan dijital ayıkmanın, aydınlanmanın ve derinleşmenin ve o debdebeli ama alçakgönüllü bilgelğin ne suçu olabilir? Böyle düşünenler evrendeki melodinin harmonisini iskalyorlar. Işıldayan işletmeciliğin evrene vadettiği ve vazettiği uhrevi sesin tınısından nasipsiz kalmış acizler, işletmeciliğin insan ruhunun en derinliklerine zerk olunmuş hatta kristalleşerek 'inherently embedded' olmuş harikulade parıltılarından nasiplenemeyenlerdir, benden söylemesi! Bir çift göz, eğer gönül gözü açık değilse dijital işletmecilik öğretisinin derinliklerde ışıldattığı bilgeligi göremez, o zaman sosyoloji, iktisat antropoloji yahut kaderinin ona çizdiği başka sect'lerde bahtının ardında koşsun, ama Prometheus gibi yapmasın, çalmak hem de babanın ışığını çalmak onurlu bir İşletmecilik Bilgesinin korelasyon katsayısı '1' çıksa bile kabullenebileceği bir durum değildir. Burada İşletmecilik Bilgelığının derinliğiyle ilgili bir uyarıya bilmem gerek var mıdır? Derine inen boğuluyorsa bu onun eksikliği değil, doğanın işleyişinin genel geçer kurallarının sonucudur, yoksa kimsenin suçu değil! *De Civitate Dei*'nin halleridir bunlar, Deniz Seki'nin değil. Suç Raskolnikov cezasını çektiikten sonra ortadan kalktı. Hazreti İsa'yı Çarmıha gerenler Dostoyevski okumayanlardır! Dijital çağ ve chat GPT bizi bu cehaletten kurtaracak ama bunun bir önkoşulu vardır: İşletmenin dijital bilgelığının sunduğu billur aydınlanma şerbetlerinden kana kana içmek, ta ki sıırıksıkam esrikleşinceye kadar... Esrikleşmeden ayılmak, ayılmadan ayıklanmak, ayıklanmadan aydınlanmak, aydınlanmadan işletme bilgelığının ışığında yürümek olanaklı değildir, olsa bile evren buna izin vermez, zira artık o da dijitalleşmeden yanadır, teleolojiden kuşku duymayan cümle tözler gibi.

Değerlendirme ve Sonuç: Mantıksal Olanaksızlığın Olanaklılığı yahut Dijital Bilgelğin Mümkünü

Olanaksızlık sözünü her duyduğumda içimden ' Homo homini lupus est' demek geçer. Oysa olanaksızlık olanaklıya en yakın olan olanak noktasıdır.

Bu nedenle Popper'in yanlışlamacılığını doğrularken esasen mantıksal olanaksızlığını olanaklı kılmış oluruz (İacer, 2016: 12).

Büyük mütekelim Gazali'nin felsefecilerin iddialarını ele aldığı ve 21 bahisten en az üçünde onların küfre girdikleri hükmüne vardığı asırlara meydan okuyan başat eseri 'Tehafütü'l-Felasife' kitabına karşı büyük İslam filozofu Mağribî İbn-i Rüşd büyük üzüntü duyar. Zira söz konusu olan bizzat kendi itikadıdır ve kafir damgası yemek bugünkü gibi o tarihlerde de bir düşünürün başına gelebilecek en kolay ama en korkunç işti. Rüşd, samimi olduğu kadar cesurdu da. Devletteki yüksek konumunu ve mülk-i İslam'daki paha biçilmez ilmi değerini tehlikeye atmak bahasına hakikati susturmamaya ve onun sesi olmaya karar verip şu muhteşem eseri yazdı: *Tehafut et-Tehafut el-Felasife*. Gazali'ye kısaca 'tuhaf olan sensin, filozoflar değil' diyordu. Bundan sonra beklenen oluyor ve başına gelmeyen kalmıyordu. Ama hakikati susturarak onurlu bir insanı var edemezsin. Tapınakçılar, Esaseynciler, Şövalyeler bunu ve daha fazlasını bile yaptılar ama hakikat susmadı. Tam bu noktada makalenin başlığının altında İacer'den (2016) alıntıladığım saçmalık konusuna geri dönüyoruz ve cesaretimizi toplayarak, samimi biçimde ve yüksek sesle soruyoruz: 'Saçma olan nedir? Hatta saçmalık denilen şey nedir? Buna kim karar veriyor?' Biliyoruz ki insanoğlu kendi dünyasında kendi güvenli ikliminde ve benlik bütünlüğünü sağlayabildiği ortamda yeni şeyler duymayı varoluşsal bir tehdit olarak algılama eğilimindedir. Yeni şeylere verilen ilk tepki 'saçmalık' olduklarını söylemektir. Adler (1986) Bireysel Psikoloji eserinde bu konuya ayrıntılı örnekler sunmaktadır. Ona göre ben, içsel yürüyüşünde önce bir aynaya dönüşür ve ona bakan kendini tersten görür. Bu güven ilişkisi kurulmasının ilk evresidir. Kendisiyle yüzleşebilen diğer benler cesaretlenir ve kendi olanaksızlığının olanaklı olduğu fikrine daha yakınlaşırlar. Bu çıkarım değişimin fitilini ateşler. Bu evrede ben eğer cesaretle yoluna devam ederse ayna da şeffaflaşır ve ortadan kaybolur. Mütekelimler buna 'varlığın yokluğu' derler. Mutlak varlık kendinden olanları nefislerinden azat ederek onları içi-dışı bir hale getirir. Lacan (2016) ise bu evreye 'Psişenin kabuğundan bilince doğru göçmesi' der; psişe, nefis, hads, oluş, şuur ve bilince dönüşür. 'Bilinç bir maddedir' der Engels, 'tarihin bize emanet ettiği en büyük hediye' (Marks Engels Correspondences, 1976, XI:1339). Sömürsüz ortamda tarih maddeyi, madde ise tarihi üretir, tarihsel materyalizm oluşuktan sonra Dijital İşletmecilik Bilgelığının önerdiği koşullarda bilimsel etkinliklerin ve sorgulamaların nesnesi olur ki bu

esnada özdüşünümselliğe bağlı olarak devinimselliğin mutlaklığıyla özne ile nesne sürekli ama düzensizce yer değiştirir. Bu evreye kimileri bilimsel maddecilik, kimileri komünal özgürlük, kimileri tam rekabet piyasası, kimileri perfect storm kimileri de blue ocean yahut blue sky diyebilir. Dijital İşletmecilik buna 'bilgelik' der, organik kaos, dün artık dün de kaldı, yanlışlanabilirlik, paradigmanın evrilmesi ama asla parçalanmaması, teorinin mağfiret dilemesi, okyanusun dile gelmesi, melodinin bilimsellik fısıldaması, tırtılın kelebek olması ve dijital aydınlanmanın cismanileşmesi (kristalizasyon) der. Bunu yaparken mistik, Marksist, egzistansiyalist, heterodoks, kapitalist ve nihilist terminolojiden yardım alması bir sorun teşkil etmez bile. Zira tırtıl artık kelebek olmuş ve organik kaosların vereceği hedonik dürtülerin peşindedir, koza ise ipek olmuştur. Ben, bu evrede her olay ve olgu ile organik ünsiyet kurabilmektedir ve gerilimlerden, çatışmalardan azade biçimde harmoni ve melodi derinliklerine gönlünce dalabilmektedir. Zira 'olgular toplamı olarak dünya' artık olgu-dünya ve dünya-olgu olmuştur. Bu dijital bilgeliğin öngördüğü mutlak denge noktasıdır. Burada artık Schumpeter'in önerdiği 'dinamik denge' kavramı da son bularak işletmecilik yaşamın tam da kendisine dönüşüvermektedir. Olanaksızlıklar olanaklı, olanaklılıklar ise daha da olanaklı duruma organik biçimde evrilmektedir. Bu yolla, araştırmanın sorusu da yanıtını bulmuş oluyor: Dijital İşletmecilik Bilgeliği mümkün ve olanaklıdır artık olanaksızlık olanaksızdır ve tektir. Comte'un tekilci ve kibirli bakış açısı dördüncü hal olarak negatifleşmiştir. Bu noktadan sonra çok daha fazla çalışmaya, özellikle genç akademisyenlerin bu anlayışı yaygınlaştırmaya yönelik çabalarına gereksinim vardır.

Kısıtlar ve Öneriler

Henüz yepyeni bir olgu, bir bilgelik ile karşı karşıyayız. Malzeme ve materyal eksikliği nedeniyle çoklu örnek olay çalışması deseni kullanılamamıştır. Yin (2012) buna ya itiraz edecektir yahut tekilliği makbülleştirip dil stratejileri ile meşruluk arayacaktır (Hilas, 2023). Türkiye'de dijital işletmecilik bilgeliğini ilk kavrayan şirketlerden biri Dijitürk'tür. O yüzden Dijitürk'ün söylemlerindeki bilgelik imalarına ilişkin daha ayrıntılı ve derinlikli çalışmalara bilhassa da cronbach's alfanın azizliğine uğramamak için nitel çalışmalara gerek vardır. Ancak bilgelik fenomenolojik bir deneyimlemedir. O yüzden gömülü kurama da ayrıntılı biçimde bakmak lazım gelir. Sizler isterseniz katılımsız gözlemi deneyin ancak bilgelik bu durumdan memnun olmaz ise katılımınızı isteyebilir. Tematik mi tipik içerik çözümlemesi mi yapacağınıza kendiniz karar verin yalnız her halükârda aman olayı sayısallaştırmayın. Sıklık analizi nitelin düşmanıdır, nitel sayıları sevmez, yalın gerçeğin dili rakamlar değildir, (yazık ki İstatistikçiler ve Ekonometriciler Pisagor'un ve El Harezmi'nin yüzyıllar önce öldüğünden haberdar değiller) onu ezoterik bir ilişkiyi arar gibi şevk ve vecd ile derinlerde arayın (sakin o derinliklerde yolunuzu şaşırıp Hades yahut Ehriman ile karşılaşmayın, geri dönüşü yoktur, Kerberos oralarda dolaşmaktadır), ışık oradadır, bilgelik oradadır, peki ya siz neredesiniz? Kaç tane kuram bu yolda çürüdü, kaç paradigma çöktü, Kuhn o yüzden kitabında 22 farklı anlamda kullanmıştır paradigmayı ve tam da bu yüzden Popper ile Ludwig Wittgenstein hiç geçinemediler. Weber ise anlama ile açıklama arasında heder oldu gitti, keşke Rickert'e hiç bulaşmasaydı yahut askerliğini Prusya ordusunda yaparken bir kurşunun hedefi olsaydı. Ama bu durumda da limit mantığına göre o kurşun alınma yaklaşıp ama asla değmeseydi diyerek 'açıklama' mı yapmak yoksa Weber'i 'anlamak' mı gerekirdi?

Block Chain ve 'Block Craft' üzerinde ayrıca durulması gereken konulardır. Panoptikondan sonra dijital işletmecilik için toplumsal düzenin sağlanabilmesi adına bütün bireylerin bir blok olarak zincirin halkalarına dönüşmesi ve ebedi huzurun nasıl sağlanacağına ilişkin Sokrates'in 'Site' tasavvuru ile Muallim-i Sani Farabi'nin 'El Medinet'ül Fazılası'nın yeniden yorumlanması için aralarında felsefeci, ilahiyatçıların ve önlende Örgütsel Davranış, İKY ve Yönetim Organizasyon alanlarından birer uzmanın (aklıma birkaç öncü isim gelmekle birlikte talep edilmesi halinde bunlarla temasa geçilebilir) yer aldığı komisyon tarafından 'focus group', 'serbest çağrışım', 'kritik olaylar' 'dijital hipnoz' gibi tekniklerle yapılması gerekmektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki bilimsel denemelerin sınırları gevşek, ucu açıktır. *Pseudoscience* de *sciencedir*. Dünyada daha önce hiç olmadığı kadar yayın yapılmakta makale yayınlanmakta ve kongreler düzenlenmekte ve bunların online olma olanakları sunulmaktadır. Bütün bu gelişmelerde dijitalleşmenin büyük payı vardır. Bu yolla araştırmacılar hem teşvik alabilmekte hem de doçentlik puanlarını elde edebilmektedir. Özellikle Open Access sunan dergilere ve yayın için hakemlik süreçlerini kısa sürede gerçekleştiren ve yalnızca doi ve benzeri harcamalar için ücret alan dergilere dijital işletmecilik bilgeliğinin dikkat çekmesi gerekmektedir. Dahası Sokal benzeri çalışmaların da yapılmasına gerek vardır. Neticede bu konu Spinoza, Kant ve hatta Aristoteles'ten beri ethica yahut ethica olarak gündemde durmaktadır. Bu konuların da daha çok araştırmaya konu edilmesi gerekir.

Kaynakça

Acar, P. ve Bekaroğlu Özatar, A. (2022) *Dijital çağ ve yeni nesil işletmecilik*, Nobel Yayıncılık.

Adler, A. (1986) *Bireysel psikolojinin benle imtihanı*, Benbirey Yayınları.

- Adorno, T. W. (1923) *Minima moralia olarak bilgelik ve işletmeler* (yayın aşamasında), Gelecekte Yayınları.
- Aksakal, H. (2019) *Ekonomi politişin yöntem ve dijitalleşmeye bakışı*, Bursalılar Yayınevi.
- Bacharach, S. B. 1989, Organizational theories: Some criteria for evaluation, *The Academy of Management Review*, 14(4), 496-515.
- Bohannon, J. (2013) Could the lichen-based molecule be used as a treatment for humans? *Cancer Research and Treatment Scientific Journal*, 32(3), 32-53.
- Engels, F. ve Marks, K. (1976) *Correspondences*, Moscow: Krasnaya Zvezda
- Ermeş, A. (2019) Paradigme lost or a critique of consumption from the perspective of anti-consumption research tradition: Şaşkınlık', *Consumption Research Quarterly*, 38(3), 88-92.
- Feyerabend, P (1975) *Yönteme karşıyım, hepsi Popper 'in yüzünden*, Bilimsel Anarşizm Yayınevi.
- Feyerabend, P. (1986) *Dostum Imre ile özgürlük arayışımız*, Yedibucuk Yayıncılık.
- Feyerabend, P. (1984) *Özgür bir toplumda bilim Nevada Çölünde olur*, Kabile Yayınevi.
- Freud, S. (1898) Darius'a deyyus denmesinin psişik değeri üzerine çözümler, Persopolis Yayıncılık.
- Freud, S. (1896) *Arkeolojik bulgularda Musa Aton etkileşimi*, Psişe Yayınları.
- Fukuyama, F. (1995) *Tarihin sonunu getiren son adam kimdi?*, Hurafe yayınları.
- Goethe, J. W. (1996) *Batı Doğu Divanı*, Birgece Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1976) *Tarih felsefesinin tarihsel döngüsü*, Bilinmezlik Yayınları
- Hegel, G. W. F. (1966) *Aklın tözü*, Bilimsellik Yayınları.
- Hitler, A. (1945) *Ben senin için mi kavga ettim yahut kurt köpeğimin tanıklıkları*, Gamalı Haç Yayıncılık.
- Horkheimer, M. (1948) *Akl tutulması Heidegger 'in kaderi değildi*, (Adorno'nun Önsözüyle), Talmud Yayıncılık.
- İacer, C. (2009) Bilimin felsefesi mi felsefenin bilimi mi yoksa agnostisizm mi? *Genum, Genel Felsefe Dergisi*, 3(1), 13-24.
- İacer, C. (2016) Global Demeyin, Kürre-i Arz Deyin, *Totus Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 22-33.
- İacer, C. (2022) Nitelin hali ne olacak sahi? *Desem Bir Türölü Demesem Bin Dert Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, 16 (54), 11-27.
- İacer, C. ve Nanda, D.Y. (2009) Genlerin uyuşması ve insanlığın ebedilik arzusu üzerine, *Totus: Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 11-22.
- Kuhn, T. (1976) *Her çöken paradigmanın yerine diğeri konulabilir mi? Devrimsel bilgidenden dijital bilgiye doğru*. Paradigma Yayınları.
- Lacan, J. (2016) *Benim öğrettiklerimi kimler anladı*, Abes Yayınları.
- Laing, R. D. (2022) *Yaşantının politikası*, Vadi yayınları.
- Marks, K. (1866) *Das Kapital* (üç cilt), Materialist Messiah Yayınları.
- Marks, K. (1878) *Artık değerin tarihselliğine fundamental bir itiraz*, Dead Labour Yayınları.
- Nigne, Y. (2001) Gulbenkian Komisyonu üyelerinin seçimine eleştirel teori perspektifinden bakış. *Dijital Bilgelik ve Huzur Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1), 1-11.
- Oğuz K. (m.ö. 3000) *Demir dağları delerken: Ötüken yolu yokuştur*, Altıntuğ Yayıncılık.
- Popper, K. (1962) *Bilimsel araştırmanın mantığının Dijital İşletme Bilgeligi karşısındaki sefih durumu üzerine dostum Hayek ile bazı tartışmalar*, Sefahat Yayınları.
- Rathke, M. (2012) Mathgen: Independent, Negative, Canonically Turing Arrows of Equations and Problems in Applied Formal PDE, *Advances in Pure Mathematics*, 11(1), 1-12.
- Van Orman Quine, W. (1953) *From a logical point of view*, Brutus Publishing Co.
- Reichenbach H. (1989) *Klasik felsefe ölüerken bilimsel felsefe yükselyor*, Remziyenin Kitapevi.

- Schopenhauer, A. (2000) *Yaşam bilgeliği üzerine aforizmalar*, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları.
- Sokal, A. (1996) Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity, *Social Text*, (46/47)
- The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2021), Auguste Comte, Metaphysics Research Lab, Stanford University.
- Weber, M. (2020) *Sosyal bilimler metodolojisi*, Küre Yayıncılık.
- Yin, Y. (2012) *Çoklu Örnek Olay araştırmaları Dijital İşletmecilik Bilgeliğinin işaretlerini bekliyor*, 716-Kunduz Yayıncılık.